

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ
ПО НАЧАЛНА И ПРЕДУЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА
КАТЕДРА „ВИЗУАЛНИ ИЗКУСТВА“**

**ЗНАКОВО-СИМВОЛНО ЗНАЧЕНИЕ
В ПРОИЗВЕДЕНИЯ
НА ДЕКОРАТИВНО-ПРИЛОЖНИТЕ ИЗКУСТВА
В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО
ЗА 7. КЛАС
НА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНОТО УЧИЛИЩЕ**

**ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
на
Красимира Любенова Дренска**

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“
по професионално направление
1.3. Педагогика на обучението по
(Методика на обучението по изобразително изкуство)

научен ръководител:
проф. д-р Лаура Димитрова

София, 2017

Дисертационният труд е с обем 211 страници, от които 180 страници са основен текст и 32 страници са приложения, отделени в самостоятелно книжно тяло. Структурата на дисертацията включва заглавна страница, увод, три глави и заключителна част. Библиографията се състои от 77 заглавия, от които 52 са на кирилица, 6 са на латиница и 19 са интернет ресурси. Използвани са и нормативни документи, учебни програми и наредби утвърдени от МОН. Приложенията са 4 на брой и илюстрират съдържанието на трите глави. В дисертационния труд има 2 схеми, 12 диаграми и 8 таблици. В приложенията са включени общо 23 графики, 48 репродукции на произведения, 35 фотоса (снимки на ученически рисунки и на работния процес), 2 PowerPoint-презентации с общо 85 слайда и 2 тест-въпросници (диагностичен инструментариум).

В *увода* на дисертацията е обоснована актуалността на проблема и е представена концепцията на изследването. Текстът е разделен на три глави и крайна заключителна част. *Първа глава* проучва информационни източници по темата за знаково-символното значение в произведенията в декоративно-приложните изкуства; анализира същността, структурата и функциите на знаците и символите от гледна точка на семиотиката и на изобразителното изкуство; разглежда орнамента като основен художествен образ в декоративната композиция; проследява символното значение на примери от различни знакови системи. *Втора глава* анализира същността, значението, възпитателните функции на образованието по изобразително изкуство, както и неговото място в общообразователното училище; преглежда нормативните документи в обучението по изобразително изкуство от 1. до 7. клас; представя концепция за експериментален методически модул. *Трета глава* описва основните параметри в апробирането на методическия модул; описва и анализира резултатите от художественотворческите задачи и данните от диагностичния апарат; представя нагледно чрез таблици и диаграми развитието на учениците по изведените критерии и показатели за оценка; прави изводи, които обосновават заложената работна хипотеза. *Заключителната част* обобщава получените резултати, основните изводи и възможностите за развитие и усъвършенстване на експерименталния модул в бъдещи изследвания.

Дисертационният труд би бил полезен за професионалисти в сферата на изобразителното изкуство, за педагози и преподаватели, студенти и ученици, проявяващи интерес към декоративно-приложните изкуства, знаците и символите, както и за по-широк кръг от читатели.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	5
ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА ЗНАЦИТЕ И СИМВОЛИТЕ В СЕМИОТИКАТА И ИЗКУСТВОТО	
1.1. Знакът и символът в контекста на семиотиката.....	12
1.2. Знакът и символът в контекста на изобразителното изкуство.....	13
1.3. Орнаментът в декоративната композиция.....	14
1.4. Знаково-символни системи в декоративната композиция.....	14
ГЛАВА 2. ПЕДАГОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ЗНАКОВО-СИМВОЛНОТО ЗНАЧЕНИЕ В ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА ДЕКОРАТИВНО-ПРИЛОЖНИТЕ ИЗКУСТВА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО НА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНОТО УЧИЛИЩЕ	
2.1. Същност и цели на образованието.....	16
2.2. Училищното образование.....	16
2.3. Същност и роля на учебния предмет „Изобразително изкуство“ в общообразователното училище.....	16
2.4. Обучението по изобразителното изкуство в общообразователната училищна подготовка. Преглед на учебните програми.....	16
2.5. Методика на обучението по изобразително изкуство.....	17
2.6. Концепция на експериментален методически модул за възприемане на произведения на декоративно-приложните изкуства със знаково-символно значение.....	17
ГЛАВА 3. ОПИСАНИЕ И АНАЛИЗ НА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЕН МЕТОДИЧЕСКИ МОДУЛ ЗА ЗНАКОВО-СИМВОЛНОТО ЗНАЧЕНИЕ В ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА ДЕКОРАТИВНО-ПРИЛОЖНИТЕ ИЗКУСТВА	
3.1. Обща параметрична рамка на експеримента.....	18
3.2. Описание и анализ на предварителното проучване.....	18
3.3. Описание и анализ на входящата диагностика.....	19

3.4. Описание и анализ на уроците.....	20
3.5. Описание и анализ на художественотворческите задачи.....	20
3.6. Описание и анализ на изходящата диагностика.....	20
ДОКАЗВАНЕ НА ХИПОТЕЗАТА.....	22
РЕЗЮМЕ НА ПОЛУЧЕНИТЕ РЕУЗЛТАТИ.....	24
ИЗВОДИ.....	26
ПРЕПОРЪКИ ЗА БЪДЕЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ.....	27
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	28
СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА.....	29
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА.....	30

УВОД

*„Знаци и символи управляват света,
а не думи, нито закони.“
Конфуций*

Мотивацията на настоящия дисертационен труд се корени на първо място в личните творчески търсения на автора в областта на декоративно-приложните изкуства и интересите му свързани със знаково-символната образност. Проучванията по отношение на знаците и символите в изобразителното изкуство и в частност в контекста на декоративно-приложните изкуства не са малко. Съществуват и множество изследвания в областта на обучението по изобразително изкуство в училищното образование. Редица педагози, методисти и художници-учители се занимават с въпроси, свързани с образованието по изобразително изкуство, касаещи различни проблеми от тези две изследователски полета – педагогика и изкуство. Няма обаче изследване в посока на знаково-символното значение на произведенията в декоративно-приложните изкуства, в рамките на обучението по изобразително изкуство за 7. клас в общообразователната подготовка в училище. В това се корени значимостта на настоящото изследване, защото то би допринесло в анализирането на същностна част от образованието по изобразително изкуство, а именно възпитаването във визуална грамотност в един толкова ключов етап от училищното образование.

Актуалност на изследването

Една от основните характеристики на информационно-дигиталната епоха – съвременният свят, в който живеем, е глобализацията – „процесът на сближаване и обединяване на икономиката, политическите отношения, културата на държавите в световен мащаб, възможен благодарение на съвременните технически средства за комуникация.“ (Електронен речник на българския език към Институт за

български език на БАН) Непрекъснатото развитие и обновяване на средствата за масова комуникация и информация дава все по-големи възможности за развитието на този процес, който благоприятства обмена на идеи, технологии, културни феномени. Интернет, социалните мрежи, телекомуникацията, радиото, телевизията, мобилните и полиграфическите информационни средства, създават интензивна динамика в човешките взаимоотношения, в която предаването на съобщения и информационни индикации се осъществява изключително бързо. Това предполага знаковия характер на тези съобщения и формирането на информационен език, който да бъде адекватен на бързите темпове. Основите на този език съвсем естествено произхождат от хилядолетния човешки опит и интерес към изучаването на знаците и символите, които ни заобикалят. Способността за „разчитане“ на този език обогатява личностното и интелектуално развитие на човека и представлява още една възможност за общуване и комуникация, която се осъществява на семиотично ниво.

По своята същност, образованието и възпитанието, още от най-ранна детска възраст, имат за цел да подготвят бъдещите членове на обществото. Те трябва да придобият не само знания от различни научни сфери, не само умения за справяне с различни задачи свързани с тези знания, но и способности умело да се интегрират в социума, в който се намират. Поради тази причина уменията за общуване и комуникация са с приоритетна значимост. Възпитанието в *комуникационна култура*, която да помага при ориентиране в „*информационния океан*“ и адекватното боравене с технически средства до голяма степен е обвързано с умението за разчитане и използване на знаците и символите, защото овладяването на такова познание прави света достъпен, разбираем, понятен, лесен за възприемане.

Контекст на научно-теоретичното изследване

В контекста на декоративно-приложните изкуства знаците и символите заемат важно място в редица отношения. Продуктите на този дял от пластичните изкуства са сред първите

прояви на изобразителна дейност. Те се изразяват в изработването на оръдия на труда, предмети и съоръжения, свързани с ритуалните дейности на праисторическия човек. От тук произтича дълбоката им връзка със знаците и символите, която се оказва силно устойчива. Декоративно-приложните изкуства са основен дял от пластичните изкуства. Те обхващат широк диапазон от форми, техники и произведения, които имат украсителна, оформителна или утилитарна функция. Към тях се причисляват и народното творчество, художествените занаяти, както и някои форми, имщи отношение с архитектурата. Става дума за изключително богат и разнороден визуален материал, чиято систематизация и стройно представяне представлява значително предизвикателство. Друго затруднение се оказва липсата на строго установени граници между отделните художествени области. Авторът се сблъсква с невъзможността да обхване целия материал по темата в неговата реална пълнота, дълбочина и изчерпателност. Затова изследването в настоящата дисертация проучва само онези аспекти, които имат пряко отношение към темата на научната разработка. Структурирането на изследователската рамка няма да се осъществява по историко-хронологически или по видово-жанрови характеристики, а по признаци, за които авторът смята, че имат подчертано значение относно тълкуването и анализирането на знаково-символния език на произведенията на декоративно-приложните изкуства. Тези признаци са основополагащи за създаването на едно произведение на изобразителното изкуство изобщо и са тясно обвързани с художествената образност, композицията, изразните средства, процесите на създаване и използваните материали. Темата за знаците и символите предполага нейното обвързване и с други сфери на човешкото познание, като семиотика, философия, психология, културология, митология, фолклористика, религия, както и с някои спорни науки, като нумерологията и астрологията например, които нямат призната научна тежест. Въпреки това в някои точки и параграфи на изследването се засягат и анализират определени проблеми, които според автора имат

отношение по темата, и са разглеждани от тези „науки“. Езикът на знаците и символите, сам по себе си, е сложен не само в чисто тълкувателското си значение, но и в теоретичното си класифициране и понятийно разпределение. Въпреки хилядолетната си история, широката си всеобхватност, солидното количество научни изследвания и информационни източници, знаците и символите са представлявали интерес за човека и ще продължат да го предизвикват и за в бъдеще, защото те са част от него, от неговата среда, от неговите интереси и методичен апарат за опознаване на заобикалящия го свят и за познание на самия себе си.

Контекст на педагогическо-експерименталното изследване

Педагогическото изследване засяга образованието по учебния предмет „Изобразително изкуство“ в начален и прогимназиален етап на общото образование в училище. То проследява обобщено същностните характеристики и възпитателните функции на изобразителното изкуство и в частност темите за знаците, символите и декоративно-приложните изкуства. Същинският експеримент неслучайно се провежда в 7. клас. Това е така поради две основни причини. Първо, защото в 7. клас се предполага учениците да са натрупали значима база от знания, умения и компетентности от предходните класове, по отношение на декоративно-приложните изкуства и на езика на знаците и символите. Това означава, че те осъзнато и задълбочено ще могат да усвоят теоретичната материя и целенасочено да работят по задачите, с които ще се занимават. Второ – държавните образователни стандарти за 7. клас предразполагат да се работи в посоката на проблематиката на научно-теоретичното изследване, направено в първа глава на настоящия дисертационен труд. Затова изборът на клас, в който се провежда настоящето изследване, е силно аргументиран, тъй като е важно експерименталната група да бъде подходяща за темата и да покаже нуждата от едно такова проучване.

Обект на изследването е процесът на обучение по изобразително изкуство в 7. клас на общообразователното училище.

Предмет на изследването е знаково-символното значение в произведенията на декоративно-приложните изкуства в обучението по изобразително изкуство в 7. клас на общообразователното училище.

На настоящото изследване е заложено, да се провери актуалното към момента обучение по изобразително изкуство за 7. клас на общообразователното училище по отношение на знаково-символното значение в произведенията на декоративно-приложните изкуства и да се апробира нов методически модул.

Хипотеза: Използването на нов методически модул в обучението по изобразително изкуство в 7. клас на общообразователното училище, който способства за усвояването на знания и умения, свързани с изучаването и употребата на знаци и символи в изкуството, ще повиши визуалната грамотност, знаково-символното мислене и семиотично-познавателните компетентности на учениците.

Основната цел на дисертацията е да разкрие същността и функциите на знаково-символното значение в произведенията на декоративно-приложните изкуства, които имат пряко отношение в процеса на обучението по изобразително изкуство за 7. клас на общообразователното училище.

Основните задачи на изследването са:

- Да се проучат и анализират информационни източници, свързани със знаците, символите, тяхното значение в декоративно-приложните изкуства и аспектите, които касаят художественото образование, което да очертае знака и символа в контекста на семиотиката и на

изобразителното изкуство; същността и целите на образованието и мястото на предмета „Изобразително изкуство“ в общообразователното училище; държавните образователни стандарти и учебните програми по изобразително изкуство от 1. до 7. клас на общообразователното училище; методиката на обучението по изобразително изкуство.

- Да се изследва ефективността на настоящия учебен процес по изобразително изкуство в 7. клас на общообразователното училище, засягащ пряко декоративно-приложните изкуства и знаците и символите като средства за визуална комуникация.
- Да се изведе концепция за методически модул, късаещ знаково-символното значение в произведенията на декоративно-приложните изкуства.
- Да се апробира функционалността на създадения методически модул, като се анализира практическия, педагогически експеримент и резултатите от него.

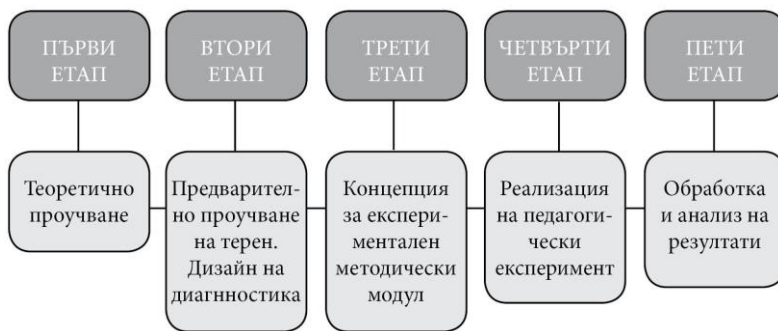
Етапи на изследването:

Изследването преминава през следните основни етапи (схема 1):

- **Първи етап** – теоретично проучване.
- **Втори етап** – предварително проучване на терен и подготовка на диагностичен инструментариум.
- **Трети етап** – разработване на експериментален методически модул, късаещ знаково-символното значение в произведенията на декоративно-приложните изкуства, предназначен за обучението по изобразително изкуство на 7. клас на общообразователното училище.

- **Четвърти етап** – апробиране на експерименталния методически модул (същински експеримент). Установяване на входно ниво (констатираща част); реализиране на художественотворчески задачи (формираща част); установяване на изходящо ниво (контролна част).
- **Пети етап** – обработка и анализ на резултатите.

Схема 1 Етапи на изследването

Педагогически експеримент:

- **Изследвани лица** – учениците от 7. Д (експериментална група от 28 ученика) и 7. А клас (контролна група от 26 ученика) на 32. СОУ „Св. Климент Охридски“ в гр. София.
- **Продължителност** – един учебен срок (вторият срок на учебната 2015-2016 г.)
- **Организация** – предварително проучване на терен, входяща диагностика, 4 урока, 2 художествено-творчески задачи, изходяща диагностика, анализ на резултатите.
- **Критерии и показатели за оценка** – 5 критерия с 8 показателя:
 1. Умение за композиране – 1. Наличие на баланс;
 2. Използване на разнообразни елементи;

- 2. Умение за цветово изграждане – 3. Хармонично съчетаване на цветовете;
- 3. Отношение към задачата – 4. Завършеност на задачата, 5. Изпълнение на изискванията;
- 4. Творческо мислене – 6. Оригиналност;
- 5. Знаково-символно мислене – 7. Наличие на образи със знаково-символен характер, 8. Обосновка.
- **Методи** – теоретични и емпирични
 - теоретично проучване – синтез и анализ на информационни източници по темата (българска и чуждестранна литература, нормативни документи);
 - методи за събиране на данни – теоретично проучване, пасивно и активно наблюдение, интервю, педагогически експеримент, тест-въпросник, конференс, дискусия;
 - педагогически експеримент – апробиране на методически модул, засягащ 2 тематични ядра, разделени на 4 урока, съставени от лекционен блок (онагледяващи презентации), дискусии, художественотворчески задачи, конференси.
- **Диагностика** – входяща и изходяща диагностика, представляваща тест-въпросник, състоящ се от 10 въпроса от различен вид.
- **Резултати** – феноменологичен анализ на процеса, качествен анализ на художествено-творческите задачи, количествен анализ на диагностиката.

ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА ЗНАЦИТЕ И СИМВОЛИТЕ В СЕМИОТИКАТА И ИЗКУСТВОТО

В първа глава на настоящия дисертационен труд се излага научно-теоретичния обзор на проучваната проблематика, късаеща знаците и символите. Това се извършва в две посоки: първо – от гледна точка на семиотичната наука и второ – през призмата на изобразителното изкуство. Разглежда се орнаментът като основно изображение в декоративната композиция. Въз основа на неговата класификация и символно функциониране се прави опит за систематизирано описание на популярни знаци и знаково-символни системи, в който се тълкува тяхното значение в контекста на произведенията на декоративно-приложните изкуства.

1.1. Знакът и символът в контекста на семиотиката

*„Цялата Вселена е пронизана от знаци, даже
тя самата е съставена единствено от знаци“
Чарлз Пърс*

В първата точка на първа глава от дисертацията се разглеждат понятията „знак“ и „символ“ в научното поле на *семиотиката*, като дисциплина, изучаваща тяхното значение и функциониране в процесите на комуникация и предаване на информация. Дефинират се основни термини и максимално обобщено се очертава същността, основните характеристики, класифицирането и функционирането на знаците и символите, опирайки се на теориите на емблематични философи и семиотици като Пърс, Йемслев, Сосюр.

Акцентира се върху *визуалната семиотика*, засягаща пряко всички видове изобразително изкуство и изучаваща значенията и тяхното производство в образите и изображенията.

Обяснява се понятието „*знакова система*“ (съвкупност от еднородни знаци и символи, с близка материална и смислова страна) и се прави разграничение между двете основни групи –

езикови и неезикови, като се акцентира върху вторите, от които са част визуалните образи и индикации, оказващи съществено влияние в комуникационно-информационния процес в предметната среда на човека.

Изследват се понятията „език“ и „комуникация“ в контекста на общуването, основавайки се на теорията на Сибик за езика и неговата функционална характеристика да генерира, разпространява, запазва информация и по този начин да моделира света.

Този обзор показва сложната теоретична материя на знаците и символите и има за цел да разкрие дълбоката им научна стойност, като обекти на изследване, за да оправдае нуждата от тяхното изучаване, заради важното им влияние в социално-общественото пространство. Знаците и символите отварят обширно изследователско поле, което в основата си има единни параметри, а специфичните разлики, които произлизат от отделните му аспекти зависят от вида, функционирането и контекста им, в който се използват. По този начин се обособяват различните семиотични дисциплини, които изследват видовете знаци, обвързани по определни сходни белези и образуващи системи, които функционират по определен начин в определено комуникационно-информационно поле.

1.2. Знакът и символът в контекста на изобразителното изкуство

Втората точка на първа глава на дисертацията разглежда знака и символа в контекста на изобразителното изкуство. Изследва се връзката между *формата* и *съдържанието* в едно произведение. Поставя се проблемът за *художествената форма*, като естетическа категория и *художественото съдържанието*, като философска категория и се разглеждат теориите на философи като Хегел и Колингуд.

Разсъждава се върху статията на Мариана Каприева „Философско-естетически интерпретации на образа и символа в изкуството“. В статията си авторката представя гледните точки на редица философи от немската и руска школа, като се опитва

да очертае философските граници на образа и символа, за да подчертае дълбочината на техния смисъл и сложния процес на художественото възприятие, в който участват.

1.3. Орнаментът в декоративната композиция

Третата точка от първа глава засяга понятието „орнамент“ като основно изображение в декоративната композиция, носещо материалната и съдържателна страна на украсата в едно такова произведение. Прави се опит да се очертаят основните параметри, от гледна точка, на които да се тълкува знаково-символното значение в произведенията на декоративно-приложните изкуства и се посочват конкретни примери.

Проследява се знаково-символното проявление в орнаменталните мотиви и изображения, като основно те се разделят на *условни и близки до натурата*. От условните (абстрактни и геометрични форми) се представя символиката на *точката, линията, кръста, квадрата, триъгълника, кръга*. Близките до натурата (натуроподобни, натурни форми) са орнаментите, вдъхновени от неживата и живата природа. От неживата се представя символиката на *слънцето, луната, звездите*; от растителната (флорална) – *дървото, ябълката, розата, лотоса*; от животинската – *орела, гълъба, рибата*; от фантазните, митологични същества – *дракона, феникса, Пегас, русалката*.

1.4. Знаково-символни системи в произведенията на декоративно-приложните изкуства

В тази точка се представя символиката на различни елементи от декоративната композиция: принципи на изграждане (*симетрия, асиметрия, трансляция, ротация*), числата, които имат отношение в композицията (*от 1 до 9*), цветовото изграждане (*бяло, черно, синьо, зелено, жълто, червено*), материала, от който е направено произведението (*камък, кост, дърво, желязо, злато, сребро*).

Едно произведение на декоративно-приложните изкуства изобилства от знаци и символи, които имат не само естетическа функция, но и определено съдържание, което е важно да бъде разбрано, за да се осъществява пълноценно функцията на определения предмет. Въпреки, че в съвременния свят съществува тенденция на изличаване на знаково-символните системи, в сравнение с по-предни епохи, традицията, която носят те е дълбоко закодирана в човека. Чрез нея той открива истини за произхода си, за битието и обществото, на което принадлежи.

ГЛАВА 2. ПЕДАГОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ЗНАКОВО-СИМВОЛНОТО ЗНАЧЕНИЕ В ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА ДЕКОРАТИВНО-ПРИЛОЖНИТЕ ИЗКУСТВА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО НА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Втора глава на настоящия дисертационен труд излага методическото проучване на педагогическата проблематика по темата. В нея обобщено се анализират същността, структурата и функциите на училищното образование. В частност се разглежда значението на учебния предмет „Изобразително изкуство“ и мястото му в българското общообразователно училище. Изяснява се важната връзка между образованието, културата и изобразителното изкуство, което цели да подчертае важната роля на предмета в пълноценното, личностно развитие на учениците. Прави се преглед на нормативните документи в обучението по изобразително изкуство от 1. до 7. клас. Разглежда се и се анализира методиката и принципите на преподаване по изобразително изкуство, като се акцентира върху методиката на възприятието на произведения от декоративно-приложните изкуства със знаково-символно значение. На базата на представеното проучване в края на главата се извежда концепция за експериментален, методически модул, касаещ темата и отнасящ се към обучението по

изобразително изкуство за 7. клас на общообразователното училище.

2.1. Същност и цели на образованието

В тази първа точка на втора глава се представя същността и целите на образованието в общовалентен смисъл. Дефинират се понятията *образование*, *възпитание* и *обучение*, позовавайки се на книгата на Иван П. Иванов „Теории за образованието“ и на закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), влязъл в сила от 1.08.2016 г.; очертава се значимостта във връзките *„образование – знание“*, *„образование – култура“*, *„образование – изобразително изкуство“*.

2.2. Училищното образование

Във втора точка се разсъждава върху същността, целите и функциите на образованието в училище. Изяснява се значението на училищната институция в обществената среда. Очертават се основната същност и цели на образованието в училище, неговата структура, основните групи компетентности, които обхващат общообразователната училищна подготовка и ролята на общообразователните стандарти според ЗПУО.

2.3. Същност и роля на учебния предмет „Изобразително изкуство“ в общообразователното училище

В трета точка подробно се анализира същността, ролята и целите на учебния предмет *„Изобразително изкуство“*, като част от културнообразователната област *„Изкуства“* в общообразователната подготовка на училищното образование. Предметът участва в личностното изграждане на учениците чрез специфичните си изразни средства – визуални образи, естетически и духовни търсения. Неговите цели са свързани с формирането на художествено-естетическо отношение към действителността, обществото и изкуството, а не непременно с възпитаване на художествено-творчески техники. В тази връзка се изяснява разликата между дейностите *„да се образоваш в изкуство“* и *„да твориш изкуство“*.

2.4. Обучението по изобразително изкуство в общообразователната училищна подготовка. Преглед на учебните програми.

В тази четвърта точка от втора глава се представят държавните образователни изисквания за обучението по изобразително изкуство от 1. до 7. клас, които са утвърдени от МОН и са актуални към момента, в който се пише настоящия труд. Маркират се съдържателните ядра в учебните програми, като се акцентира върху темите, свързани със знаците, символите и декоративно-приложните изкуства, които са силно застъпени в художествената практика по учебния предмет във всички класове на училищното образование.

2.5. Методика на обучението по изобразително изкуство

Точката очертава основни методически принципи и практики в обучението по изобразително изкуство. Под внимание се взема методиката на обучението по декоративно-приложни изкуства, което цели усвояване на различни техники, експериментиране с разнообразни материали, познаване на художествените занаяти и произведенията на българското народно творчество. Основен източник, върху който се изгражда изложението е книгата на Л. Ангелова и П. Легкоступ „Теория и методика на изобразителното изкуство“.

2.6. Методическа концепция на експериментален методически модул за възприемане на произведения на декоративно-приложните изкуства със знаково-символно значение

На базата на изложеното педагогическо и методическо проучване във втора глава на настоящата дисертация, в последната шеста точка от нея се представя концепция за експериментален методически модул, късаещ произведенията на декоративно-приложните изкуства, в които има знаково-символно значение. Модулът е предназначен за обучението по изобразително изкуство за 7. клас на общообразователното

училище и представлява система от подходи и методи за преподаване на теоретично-познавателна информация, и възпитание на художественотворчески умения, които имат пряка връзка с темата. Концепцията очертава уроци, включващи лекционен блок, дискусии, учебни задачи; диагностичен инструментариум и критериен апарат за оценяване. В отделните подточки са описани подробно всички методи и процедури от модула, така че той да може да се прилага безпрепятствено от педагози и учители по изобразително изкуство в реалната им преподавателска практика.

ГЛАВА 3. ОПИСАНИЕ НА ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИЯ МЕТОДИЧЕСКИ МОДУЛ, СВЪРЗАН СЪС ЗНАКОВО-СИМВОЛНОТО ЗНАЧЕНИЕ В ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА ДЕКОРАТИВНО-ПРИЛОЖНИТЕ ИЗКУСТВА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО ЗА 7. КЛАС НА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНОТО УЧИЛИЩЕ

В трета глава от дисертацията се описва и анализира апробирането на новия методически модул като се прави феноменологичен анализ на експеримента в учебна среда, количествен анализ на данните получени от диагностичния инструментариум и качествен анализ на творческите задачи. На базата на получените резултати са направени изводи, които показват ефективността на методическата концепция.

3.1. Общи параметри на експеримента

В първа точка от третата глава се описват основните параметри на емпиричното изследване: място, време, контингент, вид на педагогическото изследване, последователност на процедурите (основни етапи на експеримента).

3.2. Описание и анализ на предварителното проучване на терен

В тази точка се описва и анализира предварителното проучване в реалната среда на изследваните лица. Описват се целите, задачите, фазите на процеса и се анализират събраните данни.

3.3. Описание и анализ на входящата диагностика

Тук се описва и анализира входящата диагностика, приложена в хода на експеримента. Всеки въпрос от диагностичния инструментариум (тест-въпросник) се описва самостоятелно и се представят данните от него в процентно отношение чрез диаграми. Резултатите на експерименталната група се съпоставят с тези на контролната група и се правят изводи за определяне на познавателното ниво на учениците до преди апробирането на модула.

От следващата таблица ясно се вижда стартовото познавателно ниво на учениците и от двете групи.

Таблица №6 Процентни данни от входящата диагностика

Въпрос	Експериментална група (ЕГ)			Контролна група (КГ)		
	Верен отговор	Частично верен Отговор	Грешен отговор	Верен отговор	Частично верен отговор	Грешен отговор
1.	-	100%	-	-	100%	-
2.	80%	-	20%	76%	-	24%
3.	100%	-	-	100%	-	-
4.	100%	-	-	100%	-	-
5.	55%	-	45%	48%	-	52%
6.	84%	-	16%	80%	-	20%
7.	-	40%	60%	-	40%	60%
8.	-	40%	60%	-	40%	60%
9.	-	60%	40%	-	50%	50%
10.	-	41%	59%	--	52%	48%

Обобщено може да се каже, че няма ученик, който да се е справил напълно с теста и да е отговорил вярно на всички

въпроси. Учениците са отговорили правилно на около половината въпроси, като ясно се вижда, че процентът на верните отговори е по-висок на въпросите с три възможни отговори, а на отворените въпроси има ученици, които изобщо не са отговорили. Може да се каже, че учениците имат познания по темата но и съществени пропуски, като тези от експерименталната група имат повече верни отговори. Процентът обаче е несъществен, което означава, че и двете групи имат сравнително еднакво познавателно равнище по темата.

3.4. Описание и анализ на експерименталните уроци

В тази точка се описва и анализира образователния процес от методическия модул. Представят се заложените от концепцията теми и уроци, тяхната продължителност и последователност. Споменават се непредвидени фактори, произтекли в процеса и адаптирането на модула към тях.

3.5. Описание и анализ на резултатите от художественотворческите задачи

Тук се описват и анализират рисунките на учениците, направени по поставените художественотворчески задачи. Рисунките показват представителна тенденция в групата. Анализът на резултатите е качествен и се извършва по специално разработения в концепцията на модула критерий инструментариум, който определя нивото на ученика в три степени (ниска, средна и висока) по изведените показатели. Задачите са две. В изложението са описани четири примера от първата и три примера от втората задача. В диаграми са показани данните от анализа и са оформени изводи за всеки един от представените примери. В края на описанието на всяка задача са посочени изводи, които обобщават резултатите получени при анализа. Съпоставяйки тези изводи, може да се каже, че резултатите дадени при втората задача са по-добри и учениците са повишили художественотворческите си способности в следствие на експерименталния модул.

3.6. Описание и анализ на изходящата диагностика

В тази шеста точка от трета глава на дисертационния труд се описва и анализира изходящата диагностика, направена в края на експеримента, която цели определяне на познавателните компетентности на учениците след края на апробирания модул. Тя се прилага отново в експерименталната и в контролната група, също както при входящата диагностика. За да се формират изводи, на базата, на които ще се потвърди или отхвърли работната хипотеза, се съпоставят резултатите на учениците при входящата и изходящата диагностика. Това съпоставяне се прави в две посоки. Първо се сравняват резултатите на учениците от двете групи помежду им, и второ – резултатите на учениците от експерименталната група, дадени от входящата диагностика, се съпоставят с резултатите на същите, дадени на изходящата. По този начин се отчита нивото на развитие у учениците. Данните от това развитие показват ефективността на методическия модул.

В следващите таблици нагледно се представят резултатите на учениците. Първата показва данните от изходящата диагностика, втората – резултатите от двата теста, а диаграмата сравнява крайното процентно отношение в отговорите на учениците и от двете групи.

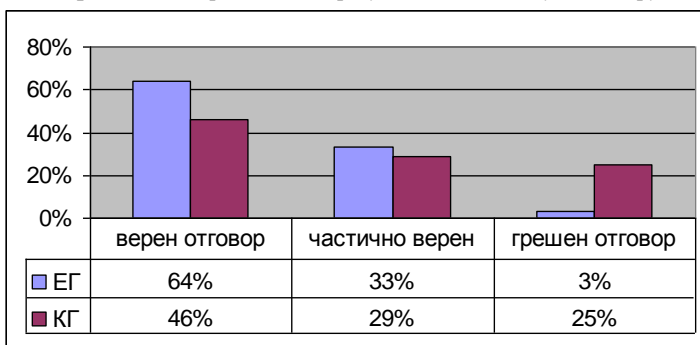
Таблица №7 Процентни данни от изходящата диагностика

Въпрос	Експериментална група (ЕГ)			Контролна група (КГ)		
	Верен отговор	Частично верен отговор	Грешен отговор	Верен Отговор	Частично верен отговор	Грешен отговор
1.	-	100%	-	-	100%	-
2.	92%	-	8%	81%	-	19%
3.	100%	-	-	100%	-	-
4.	100%	-	-	100%	-	-
5.	100%	-	-	52%	-	48%
6.	100%	-	-	82%	-	18%
7.	-	90%	10%	-	40%	60%
8.	-	90%	10%	-	40%	60%
9.	70%	30%	-	20%	60%	20%
10.	85%	15%	-	20%	50%	30%

Таблица №8 Сравнение на резултатите между двата теста

Отговори	Експериментална група (ЕК)		Контролна група (КГ)	
	Входящ тест	Изходящ Тест	Входящ тест	Изходящ Тест
Верни	42%	64%	40%	46%
Частично	28%	33%	28%	29%
Грешни	30%	3%	32%	25%

Диаграма №12 Сравнение на резултатите между двете групи

*Изводите, които могат да се направят в следствие на анализа на резултатите от изходящия тест-въпросник са, че учениците от ЕГ имат по-голям процент верни отговори от тези в КГ и познавателното ниво на първите се е повишило в следствие на методическия модул, за разлика от това на вторите, което не се е променило. **Експерименталният методически модул дава положителни резултати.***

ДОКАЗВАНЕ НА ХИПОТЕЗАТА

В настоящото изследване е заложено, да се провери актуалното към момента обучение по изобразително изкуство за 7. клас на общообразователното училище по отношение на знаково-символното значение в произведенията на декоративно-приложните изкуства и да се апробира нов методически модул.

Тезата, че използването на нов методически модул, който способства за усвояването на знания и умения, свързани с изучаването и употребата на знаци и символи в изкуството, повишава визуалната грамотност, знаково-символното мислене и семиотично-познавателните компетентности на учениците, е потвърдена чрез следните констатации направени по време на експеримента:

- ниската познавателна компетентност на учениците преди апробирането на експерименталния модул, относно същността и предназначението на декоративно-приложните изкуства в битието на човека;
- неосъзнатата представа на учениците за функцията и значението на знаково-символните образи, които имат важно значение в процесите на комуникация и предаване на информация;
- сравнително еднаквото входящо равнище на учениците и от двете групи преди стартирането на експеримента;
- отговорното и ангажирано отношение на учениците от експерименталната група към процеса на обучение в рамките на експеримента, по време на който те демонстрираха интерес и активност в поставените им задачи;
- възходящото развитие на творческите способности на учениците вследствие на обучителния процес от експерименталния модул;
- положителното развитие на познавателните компетентности на учениците от експерименталната група, което бе установено от изходящия диагностика и съпоставено с резултатите на учениците от контролната група.

Резултатите и изводите, формирани след анализа на всички данни от настоящето изследване, **доказват** заложената хипотеза – *апробираният методически модул, касаещ знаково-символното значение в произведения на*

декоративно-приложните изкуства, влияе положително върху интереса, мотивацията, познавателното равнище и художественотворческите умения на учениците от експерименталната група.

РЕЗЮМЕ НА ПОЛУЧЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ

Получени резултати в научно-теоритичен план:

- Проучени са български и чуждестранни информационни източници (литературни и други), свързани със знаците, символите, тяхното значение в декоративно-приложните изкуства и аспектите, които касаят художественото образование. Това теоритично проучване обхваща следните точки:
 - знакът и символът в контекста на семиотиката – разгледани са понятията „знак“, „символ“, „език“, „комуникация“; видовете знаци и символи; основни знаково-символни системи; техните функции и процеси; акцентира се върху визуалната семиотика, като част от комуникацията чрез образи;
 - знакът и символът в контекста на изобразителното изкуство – разгледана е връзката „форма и съдържание“; формата като естетическа категория и съдържанието като философска категория; същност, видове и функции на орнамента; знаково-символни системи в декоративната композиция;
 - същност и цели на образованието – разгледани са понятията „образование“, „възпитание“, „обучение“; връзките между образованието, културата и изкуството; училището като институция и мястото на предмета „Изобразително изкуство“ в общото образование;
 - нормативни образователни документи – разгледани са държавните образователни

изисквания и учебните програми по изобразително изкуство от 1. до 7. клас на общообразователното училище;

- методика на обучението по изобразително изкуство – разгледани са принципи на обучение, методика на възприятието на образи със знаково-символен характер.
- Изследвана е ефективността на настоящия учебен процес по изобразително изкуство в 7. клас на общообразователното училище, засягащ пряко декоративно-приложните изкуства и знаците и символите като средства за визуална комуникация.
- Изведен е експериментален модел на методическа система, формирана на базата на анализ и структуриране на натрупания и проучен материал.
- Апробирана е функционалността на създадения методически модул, като са анализирани практическия педагогически експеримент и резултатите от него.

Получени резултати в практико-приложен план:

- Разработен е диагностичен инструментариум, който е приложен на практика.
- Проведен е практически педагогически експеримент (подготвен, структуриран и теоретически подкрепен) с ученици от 7. клас на общообразователното училище в часовете им по изобразително изкуство чрез прилагане на създадения методически модул.

Въз основа на тези резултати може да се заключи, че е постигната основната цел на настоящето изследване – *разкриване на същността и функциите на знаково-символните образи в произведенията на декоративно-приложните изкуства, които имат пряко отношение в процеса на обучението по изобразително изкуство за 7. клас на общообразователното училище.*

ИЗВОДИ

Основните изводи, които могат да се формулират въз основа на резултатите от настоящето изследване са:

- Темата за знаково-символното значение в декоративно-приложните изкуства е актуална в съвременната социална реалност и е необходимо по-задълбочено да се изучава в обучението по изобразително изкуство на общообразователното училище.
- Темата е подходяща за ученици от 7. клас, защото от една страна те са натрупали през годините на обучение базови познания, относно материята и могат осъзнато и задълбочено да ги надграждат. От друга страна – държавните образователни стандарти благоприятстват съдържателно темата.
- Теоретичното изучаване на знаково-символното значение в произведения на декоративно-приложните изкуства дава възможност за развиване на художествена грамотност, знаково-символно мислене, визуална комуникационна система, които са важни за адекватното адаптиране на човека в съвременното визуално ориентирано общество.
- Практическите задачи, реализирани в експерименталния модул, водят до повишаване на знанията и уменията на учениците свързани със знаково-символното значение на произведенията на изобразителното изкуство.
- Проведените художествени дейности стимулират знаково-символното мислене на учениците и способностите им да комуникират невербално чрез образи.
- Чрез представения методически модул учениците могат задълбочено да вникнат и осъзнаят взаимовръзките между теория и практика в изобразителното изкуство, и по този начин да се

повиши ефективността на учебния процес по предмета.

- Експерименталният методически модул влияе положително върху развитието на способностите и уменията на учениците от ЕГ по всички пет критерия за оценка, изведени за целите на изследването, а именно – 1. Умение за композиране; 2. Умение за цветово изграждане; 3. Отношение към задачата (интерес, мотивация); 4. Творческо мислене; 5. Знаково-символно мислене. Това се доказва от анализиранияте резултати на задача №2 от модула и линията на развитие.
- Експерименталният методически модул влияе положително на познавателните компетентности на учениците от ЕГ относно знаково-символното значение в декоративно-приложните изкуства. Това се доказва от анализа на резултатите им от изходящата диагностика и от съпоставянето им с тези на КГ.

Изводите показват, че експерименталният методически модул функционира успешно в процеса на обучение по изобразително изкуство. Постигнати са предварително заложените очаквани резултати и моделът оправдано би могъл да се използва в практиката на учителите по изобразително изкуство.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗА БЪДЕЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Темата за знаково-символното значение в декоративно-приложните изкуства е обширна и практически необятна. Тя в никакъв случай не би могла да се изчерпа в обема на един дисертационен труд, а може би не би могла да се изследва и в границите на един човешки живот. Проучването ѝ в контекста на обучението по изобразително изкуство, и по-конкретно в 7. клас на общообразователното училище, също не скъсява значително нейния обхват. Настоящият труд очертава общи

рамки и маркира опорни точки, които да са отправен пункт за редица бъдещи изследвания. Не са малко обаче и тези точки, които не намериха място в настоящия текст. Именно те биха обогатили и развили теоретичните интереси и емпиричните изследвания на дисертанта, а именно:

- развиване и разширяване на проучваните знаково-символни системи, техните същност, значение и функциониране;
- допълване и обогатяване на методическия модул, както и адаптирането му в други класове на училищното образование;
- динамика и интегриране на иновативни методи на обучение – игрови методи; работа по проекти в групи; работа с нови дигитални, цифрови, виртуални технологии и т.н.;
- изработване на допълнителни учебни помагала (табла, речници и др.), чрез които да се онагледява и оптимизира процеса на обучение;
- развиване на междупредметните връзки – обмен и съпоставяне на знаково-символни системи, поставени в контекста на различни учебни предмети.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият дисертационен труд разисква въпроса за значимостта на знаците и символите в общовалентен смисъл и функционирането им в битието на човека. Осъзнаването на тази значимост е съществен фактор в пълноценното развитие на една личност. Възпитаването на умение за знаково-символно мислене у подрастващите индивиди е важен аспект от тяхното социално адаптиране. Образоването им в това познавателно поле е предпоставка за по-високо ниво на визуална грамотност, което пък от своя страна отваря възможности за по-глобален комуникационен обхват. Обменът на информация, предаването и приемането на съобщения са фундаментален аспект от

човешкото съществуване, който се корени в нуждата за общуване, разбиране и съпричастност. Това са екзистенциалните търсения, които практически се проявяват в теоретичното проучване и емпиричното изследване.

От своя страна образователната насоченост на настоящата дисертация показва, че знаково-символното мислене и общуване са умения, които се придобиват и усвояват постепенно. Това е така, защото те трябва да се осъзнават в дълбочина, а това зависи и от възрастовите характеристики на учениците. Поради тази причина процесът трябва да започне от ранна детска възраст и да се развива в различните етапи на училищното образование, защото, както беше посочено в една от частите на дисертационния труд, именно училищната институция изгражда социално ангажирания член на дадено общество. Апробираният методически модул представя една възможност за осъществяване на този процес. Резултатите от него показват, че той функционира успешно и повишава визуалната култура и грамотност на учениците от 7. клас. Постигнатите резултати са предпоставка за бъдещи изследвания и осъвършенстване на методическата разработка. Успешното провеждане на педагогическия експеримент и доказването на хипотезата на изследването са аргументи, които оправдават работата на дисертанта и потвърждават неговия принос по тази тема.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Темата на дисертацията е формулирана по начин, по който не е представяна в българската и чуждоезична научна литература. Проучването представлява оригинална авторска гледна точка към проблематиката на изследването, базирайки се на вече съществуващи научни разработки.

2. Синтезирана е и е структурирана теоретична информация, обвързана с проблемите на знаците, символите и декоративно-преиложните изкуства, съдържаща се в

Държавните образователни изисквания и учебните програми по изобразително изкуство от 1. до 7. клас.

3. Структуриран е и е апробиран оригинален методически модул за знаково-символното значение в произведенията на декоративно-приложните изкуства, касаещ обучението по изобразително изкуство за 7. клас на общообразователното училище, който би могъл да бъде адаптиран в педагогическата практика.

4. Разработен е и е апробиран диагностичен инструментариум за оценяване и система от критерии и показатели за установяване на нивото на художествените умения на учениците.

5. Експерименталният модул е апробиран в масовата практика, като по емпиричен път е доказано, че влияе положително върху интереса и мотивацията на учениците и повишава нивото на техните познавателни компетентности и художественотворчески умения.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. Статия *„Хартиеното изкуство – синтез на творчество, традиция, история и иновация“*, публикувана в електронно списание на ФНПП, брой 1, 2014
2. Статия *„Общ преглед на знаково-символното значение на цвета в произведения на декоративно-приложните изкуства“*, публикувана в електронно списание на ФНПП, брой 2, 2015
3. Статия *„Знаково-символно значение на числата в произведенията на приложно-декоративните изкуства“*, публикувана в електронно списание на ФНПП, брой 3, 2015